

מסביב לשולחן

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא מהפרשה בעיון בהלכה באגדה ובמוסר

ראשי הישיבות

דבר העורך

הגאון רבי צבי רוטברג שליט"א
ראש ישיבת בית מאיר

בדין לחם עוני ובענין יחץ

יל"ע בענין שעושים בליל פסח דבוצעין מצה שלימה לשנים, כמבואר בראשונים ונפסק בשו"ע סי' תע"ג ס"ו שהענין בזה הוא בכדי לקיים לחם של עני בפרושה, ויל"ע מה הענין ליקח שלימה ולחצותה והרי אפשר מעיקרא להביא פרושה. וראיתי בשו"ת מהרש"ל סי' פ"ח שמבואר בתוך דבריו דיש הידור מצוה להניח לפניו שלימה וישברנה וכו'. ומבואר מדבריו דענין הפרושה אינה משום עצם מעשה הפרושה, אלא ענינה שתהא קודם שלימה לפניו, וצ"ע. [ועיי"ש עוד דלדעת הראשונים דבעינן רק ב' מצות מקיים בזה לחם משנה כשמיא שלימות, אף דקודם הברכה כבר פרושה, וצ"ע].

וביותר יל"ע דהנה בטור סי' תע"ג הביא דברי הרא"ש שבוצע המצה האמצעית, ובב"ח שם הביא דלדעת הסמ"ג והרוקח בוצע העליונה כיון דאין מעבירין על המצות, והשיג הב"ח דאה"נ דהמצוה לברך ברכת המוציא היא על הראשונה אבל לבצוע מצה אין בזה מצוה כ"כ. ומבואר בסמ"ג וברוקח דיש מצוה בביצוע המצה, וגם הב"ח מודה שיש בזה מצוה ורק השיג שאין בזה מצוה כ"כ, וצ"ע. ולכא' חזינן מדברי הראשונים, דהם פירשו דהדין לחם עוני שנתחדש דצריך להיות כעני שדרכו בפרושה אין מספיק כלל לאכול פרושה כעני, אלא צריך לעשות את הפרושה, היינו להפוך את המצה השלימה שהיא מצת עשיר למצת עני, היינו לפרושה בידים, ולפי"ז אפשר דמדן לחם עוני לא זו בלבד שהאכילה צריכה להיות כעני האוכל פרושה אלא יש ענין בזה גופא והפחת תהיה כפת עני היינו פרושה, גם בלא עני האכילה כעני, וצורה זו דלחם עני צריכה שיעשה על ידינו בידיים, ולהכי גם עצם מעשה הפרושה הוא קיום מצות לחם עוני.

ועי' בב"ח סי' תע"ה דהביא דברי מהר"ל מפראג שכתב דעיקר הקפידא אינה אלא על הבציעה שיבצע ויברך על הפרושה, אבל לאכול יכול לאכול רק במצוה שלימה, והב"ח פליג וס"ל דבעי לאכול גם מהשלימה וגם מהפרושה. והנה מדברי המהר"ל מבואר דהמצוה היא רק לבצוע על הפרושה וא"צ לאוכלה, וכל הענין של לחם עוני הוא לברך על מצב של פרושה, וא"כ אפשר דדעת הסמ"ג והרוקח דעיקר ענין הלחם אוני בזה הוא ליצור את אותו מצב של לחם, וזה גופא המטרה, ואין הפרושה אמצעי לברך או לאכול צורת לחם עוני, ולהכי ס"ל דהפרושה עצמה היא מצוה, ושייך בענינה אין מעבירין על המצות.

ויתבאר לפי"ז ענין היחץ, דלהאמור א"א להסתפק בהבאת פרושה לכתיילה, אלא יש ענין מיוחד ביצירת הלחם עוני זה, ולהפוך את הלחם עשיר לעני, ומשו"ה אין עושים את היחץ בשעת ברכת המוציא, דאי הכי תפרש החציה כאופן במעשה האכילה, ולהאמור ענין החציה היא יצירה בעצם החפצא דמצה. והנה באמת דעת הרמב"ם פ"ח מחו"מ ה"ו שפורס המצה בשעת האכילה קודם

המוציא ודלא כמנהגינו, ונראה דאיהו ס"ל דענין הפרושה כעני הוא רק בצורת האכילה ולא בצורת המצה.

והנה הר"ן בפ' ערבי פסחים [כ"ה ע"ב בדה"ר] הביא בשם רב האי גאון דהא דמברכין על הפרושה היינו רק בהביאו לפניו פרוס אבל הביאו לפניו שלם אינו רשאי לפרוס. ולכא' מבואר בדבריו כהרמב"ם דגדר לחם עוני הוא בצורת האכילה ולא בצורת המצה, ואדרבא בצורת המצה אסור לשנות שהיא לכתיילה צריך לברך על שלימות וא"א לבטל ענין זה בידיים. [והרמב"ם בהא פליג וס"ל דמבטלין ענין זה דשלמות בשביל אכילה בדרך עוני]. ומסיים בה הר"ן דעכשיו נהגו לפרושה קודם הגדה כדי שבשעת המוציא ימצענה כשהיא פרושה, ומבואר דאף אם סברין דהלחם אוני הוא דין במעשה האכילה מ"מ צריך לפרושה קודם בשביל שלא לפרוס בידים את השלימה בשעת הברכה. [מיהו משמע מהר"ן שאין היחץ אלא היכ"ת לפרושה ואם יש לו אי"צ לה].

אלא שעדיין צריך לברר אמאי פורסין קודם הגדה, דאף שצריך לפרוס הפת וגם צריך שלא לפרושה בשעת אכילה כמש"נ, מ"מ אפשר לחצותה קודם נט"י וכדו', ואמאי הקדימו הפרושה קודם ההגדה. ובשו"ע הרב סי' תע"ג סל"ו כתב דהוא מחמת הלימוד דעונים עליו דברים הרבה דבעינן לומר ההגדה על מצה הראויה לצאת בה יד"ח, [ועי' ב"י סי' תע"ג בשם הכלבו שכתב כע"ז]. אמנם עדיין צ"ע בזה דהרי איירי שפיר במצה שהחפצא שלה יצא לחם עוני [שאנה מצה עשירה], ולכא' בזה סגי בכדי לקיים עונים עליו דברים הרבה, ומה צריך עוד לפרושה, ומה גם דענין הפרושה הרי לכא' אינו בחפצא דמצה אלא בצורת האכילה דמצה, ואף למש"כ לעיל דאין בזה דין אכילה בפרושה ואי"צ אלא בצורת המצה, אבל מ"מ אינה בחפצא דהמצה, ומחודש הוא מאד דבשביל עונים עליו דברים הרבה לא סגי שהמצה היא חפצא דלחם עוני אלא בעינן גם שתהא צורה של לחם עוני.

ואשר נראה בזה הוא, דהנה בנוסח הא לחמא עניא אנו אומרים דאכלו אהבתנא בארעא דמצרים, וכבר העירו קדמונים דענין אכילת מצה הוא משום שלא הספיק בצקם להחמיץ בצאתם ממצרים. ונראה דהן אמנם דחפצא של מצה מבצק שלא החמיץ חשיב לחם "עוני" אבל עדיין אינו לחם "עוני". דפת שלא החמיצה חפצא ידידה עוני הוא אבל גם עשירים אוכלים אותה וזהו לחם "עוני" אבל במצות לחם עוני יש דין נוסף והוא שיהא צורה שרק עניים אוכלים אותה ולא עשירים, וזהו ילפינן מדבכתבי לחם עני בלא וא"ו, וכדאמרין בגמ' שמה שנתמך לחם עני חסר וא"ו ילפי' מה דרכו של עני בפרושה, ודין זה הוא שיהא לחם "עוני".

והנה זה שלא הספיק בצקם להחמיץ הוא לחם "עוני" אבל לא לחם "עוני", וקיום לחם עני הוא בצורת הפת ובצורת אכילתו וזהו הדין בפרושה, ובנוסח הא לחמא עניא רצו להדגיש גם ענין הלחם עני, וזה היה אלא בעדותם במצרים שגם צורת אכילתם היתה בעניות והוא לחם עני מלבד לחם עוני. ולהכי קודם אמירת הא לחמא עניא צריך לפרוס המצה, ובאמת באמירת הא לחמא עניא תרתי אית בה, דאי היה אלא לחמא עניא, לחם עוני, די אכלו אהבתנא במצרים - לחם עני.

(מאסף)
קול מהיכל - פסח)

הייתה זו שמחת התורה, שמחה של אושר אמיתי שאינו יודע גבול ושיעור. שמחה של חיזוק והתעלות התרוממות הרוח באווירה של רצינות ונכבדות, הדרת כבוד הוד והדר. עמדנו נפעמים, אחוזי התרגשות שרק הלב יכול לעכלה ולהבינה, הנייר לא יסבלה ואזון איש לא תצילנה, מראה העיניים והלב הנפעם ממחזה נשגב ומרומם זה לא יתואר. רבבת עמלי ויגעני תורה, בכירי ונבחרי עולם התורה, עומדים על רגליהם ובשירה אדירה, 'אשריכם תלמידי חכמים', 'חזו בני חביבי', והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. יושבים קשובים למשאות החיזוק.

כניס עולם התורה ציין בפני העולם כולו, בפני כל יחיד ויחיד ובפני הרבים והכלל כולו, כי כבוד התורה הוא הכבוד הנעלה והמרומם ביותר עלי אדמות. זאת העמידו והוכיחו משתתפי הכינוס שהם העילית שבעילית, לומדים והוגים בעיון ההלכה והש"ס, בקיאי הדפים, המשננים והחוזרים - משפחת 'דרשו', משפחה שקשורה בקשר של תורה בעבותות של אהבה, בהיבט אחד ויחיד, המרומם והמיוחד, קודשא בריך הוא וישראל ואורייתא - חד הם. הכינוס ציין את שמחת תקומת עולם התורה בדור שלאחר החורבן והוכיח קבל עם ועולם כי נצחיות התורה תפרח ותשגשג, תתעלה ותתרומם ואין בלתה, תורת אמת.

נבחנו 'דרשו' הוכיחו לכל העולם כי העמל והיגיעה הינן משימות ברת השגה, ניתנות להגשמה, יכול כל יהודי להציב לעצמו את השאיפות ואת המטרות ולכבוש אותם. דף ועוד דף, צעד אחר צעד, מסכת ועוד מסכת, שינון ועוד חזרה, ש"ס ופוסקים הלכה ומוסר, אברכים ובעלי בתים, בחורים וצורבי מדרבנן, כולם יענו ויאמרו אשרינו מה טוב חלקינו מה נעים גורלינו ומה יפה ירושתינו.

ובחודש זה נזכה כימי צאתינו מארץ מצריים לחזות בנפלאות ובישועות, ובשוב ה' לציון ברחמים גדולים נגיל ונשיש בהשבת כבוד השכינה ומילוי שמו יתברך בביאת משיח צדקינו אכי"ר

מאת יצחק הלוי
170610

חנות לחבירו לאכול אי קנה חבירו - ובמצה אי צריך שיחא שלו

בעזה"י י' כסלו תשל"א

למע"כ ידיני"פ גיסי חביבי הגאון הגדול ציס"ע כש"ת מהור"ר שמואל אהרן יודלביץ שליט"א

ברכה ושל"ר ב

הגני מלא תודה לכתר"ה על ספרו החשוב "מעיל שמואל" עמ"ס פסחים דשדר לן מר, ואף שטרם הסתפקתי ליהנות מפרי תובתו של כתר"ה מחמת טרדות שונות דטרדידנא בהו, מ"מ את זה ראיתי ונוכחתי שכתר"ה בנה בנין כמו רמים בבירור וליבון סוגיות עמומות בש"ס וראשונים כיד ד' הטובה עליו כדפת"ה.

יה"ר שיתבדרון שמעתי' דמר בפום רבנן ותלמידהו, וימים רבים דשנים ורעננים - על ימיו יוסיף ברוב און ועצמה להוסיף לתת פרי קודש הלולים ולהגדיל תורה ולהאדירה.

ידידו ש"ת יוסף שלו' אלישיב

מצאתי לנכון לרשום כאן מה שנתעוררתי מדי הביטוי בספרו היקר.

א. בדף ע"ז כתב: ונראה דבר"ן בנדרים ל"ד כתב אחד מזמין את חבירו שיאכל אצלו מה שהוא אוכל משל בעה"ב הוא אוכל ואין זה נעשה שלו, וע"כ י"ל דמירי הנכרי זמין את ישראל שיאכל אצלו וכשהוא אוכל משל נכרי הוא אוכל ואינו עובר לראב"י עכ"ל.

[א.ה. בגמ' כ"ט ע"א איתא שלר' יהודה בדין הוא שהצק של גוי אפילו תוך זמנו מותר, ופירש"י דמותר באכילה, ותוס' ד"ה בדין הקשו דאי אפשר לאכול אם לא יהא של הישראל בשעת אכילה. וע"ז כתב המעיל שמואל ליישב עפ"י דברי הר"ן בנדרים].

הנה בר"ן לא כתוב "דמה שהוא אוכל משל בעה"ב הוא אוכל", וגם להר"ן י"ל דמודה בשעשה שהוא לועס את הככר הוה שלו. וע' מזהב"ט (ח"א סי' ק"ג) שדן באחד שהזמין את חבירו והאורח לקח תפוח וקידש בו אשה, האם היא מקודשת, והעלה דמסתברא שאין הבעה"ב מזכה להם אלא מה שיתנו לתוך פיהם, ואין לו זכ' אלא כשיתן לתוך פיו, ומדמה לה להחיא דהזוכר את הפועלים דאיתא דפועל אינו אוכל אלא משל אחרים לא זכ' אלא מה שלועס ואוכל כמ"ש התוס' שם והאריך בזה טובא.

ובצמק יהושע (סי' ט"ז) מסיק דשיטת המהרי"ט תלוי באשלי רבברי בפלוגתא דהרא"ש והר"ן בנדרים ל"ד ולדעת הר"ן באזמנ' היא שעתא נמי ככרו הוא שלא הורשה לו רק לאכול ואף דרשות יש לו לאכול אפ"ה לא הוה דידי' לתרום ולקדש בו אשה, דאינו זוכה אלא בשעה שהינו אוכל ע"ש.

ובהיור דברי הר"ן הוא דמכיון דבשעה שלוקח הככר בידו בטרם לועסו, כשעדיין שם בכר עליו אכתי של מדיר הוא, וחל עליו איסור נדר, ועל זה התכוין באמרו ככרי עליך. (ועי' ברכות מ"ח ואימתי קרוי לחם קודם שיאכלנו). ועוד, אם במצות עשה של אכילת מצה קיי"ל דלא בעינן דין ממון וסגי כשיש לו היתר אכילה, ומה"ט יוצא אדם ידי חובתו במעשר שני אליבא דר"מ כמ"ש הרמב"ם, כ"ש לענין איסור בל יראה דעובר אי קאי באחריותו, וא"כ בזמן שהתחיל ללועסו דעכ"פ זכ' ברשות זה לאוכלו ולמה לא יעבור על בל יראה, וממילא עובר לראב"י על איסור אכילה (וכמ"ש התוס' לגבי גזל).

אכן ל"ל לאתווי מדברי הר"ן הלוא כל תנאי שבממון קיים, וא"כ מאי מקשו התוס' הא שפיר משכח"ל כשהתנה הגוי במפורש שאינו נתן לו שום זכות לזכות בככר גם בשעה שלועסו, ואין התחלה לפי"ז לתמיחה התוס'.

ונראה מוכרח בדעת התוס' דבכה"ג באומר אדם לחבירו הככר יאשר שלי אלא שהיא נתונה לך לאכילה, ה"ז כתנאי ומעשה כדבר אחד, שעצם אכילת הככר שעני"ז הוא מבערו ומכלהו מן העולם דרך הנאתו, הרי ממילא נעשה שלו כי לא נשאר להנותן שום זכות בגוו"ל.

ב... ג... ד...

(קובץ תשובות ח"ב סי' ל"א)

עשר אצבעות

צריך להניח עשר אצבעות על המצה בשעת ברכת המוציא. (הגדה פרסומי ניסא עמ' שי"ח).

מה לכוון?

"באכילת מצה יכוון לקיים מצוות בוראו בשמחה לחבב את המצוה להראות בעצמו באכילתו כאילו אוכל ממתקים ומעדני מלכים ובכך אכילתו רפואה הוא לו וסם חיים ימצא אל בשרו ואל נפשו ונשמתו". (הידושי דינים מירושלים אות ס').

למי לתת המצה

הגר"מ שטרנבוך (תשובות והנהגות ח"ג סימן קכ"ח) נשאל לאדם שיש לו כזית מצה שהכין עבור בנו הקטן, ויש אחר גדול שאין לו מצה כלל, אי מצות חינוך בנו הקטן קודמת אף שאינה אלא דרבנן, או דלמא לתת לחבירו עדיף שיקיים בזה מצוה דיאורייתא וכן יש עליו חובת ערכות שחבירו יקיים המצוה. והכריע שאף שמעיקר הדין נראה כן שלחנך בנו עיקר ואינו חייב לוותר מ"מ נראה למעשה שיש לתת את המצה לאחר לקיים המצוה מהתורה והוא שותף למצוותו.

מחו לחם עוני

מרת הגר"י בספרו (פ"ו דהור"מ ה"ה) מביא שיש דין של לחם עוני בלישה ואפיה ללוש באופן עני, ונראה שדין זה שיעמוד באפיה כמו עני לא שייך כלל לאכילה, דלאחר שנאפו שוב אין ניכר שלא נעשו כדרך עני, אלא זהו דין בלישה ואפיה דווקא. ולכן אין לסמוך על מה שפקפקו על אותם שלוקחים "מצה שמורה" מהודרת ולא פרוסה כדרך העני כיון שה"עני" הוא בלישה ואפיה.

בבת אחת

באכילת הכזית שצריך לאוכלה לתחילה בבת אחת היינו לבלוע בבת אחת כן הביא בהתם סופר בתשובה [אורח חיים סי' קכ"ז] אבל בהידושו כתב [חולין קכ"ג] סותר את דבריו ומביא שלא צריך לבלוע בבת אחת שזה קרוב לשלא כדרכו רק מניח בפיו בבת אחת.

לחפסיק בדיבור

אסור להפסיק בדיבור באמצע אכילת מצה ובדיעבד אם שח אין צריך לחזור ולברך המוציא ולתחילה לא ישיה עד אחר אכילת כורך. [הגאון רבי ישעיה פיק זצ"ל בגליוני ההגדה שלו].

חחלק השרוף

חלק מהמצה השרוף לגמרי אין יוצאים בו חובת מצה ויחשב שיעור כזית מלבדו אבל משהו שחור שיש במצה אינו בכלל זה ונכון להוריד השרוף לגמרי בשעת אכילת כזית של חובה. [שו"ת שער אפרים סי' א].

הלל על המצה

ברוב ההגדות איתא דבשעת אמירת ב' פרקים ראשונים של הלל בין לפיכך וגאל ישראל מניח הכוס ומגלה המצות. ומקורו ממנהגי מהרי"ל. וכ"ה בהגהות מימוניות (פ"ח) שכן המנהג.

אבל הביא במנהגים שמהר"ש נהג דאין מניח הכוס מידו בשעת ההלל וכן עיקר. וכן הוא בהגמ"י שם שכן נאה לעשות. וכ"ה בטושי"ע (תע"ג, ז').

והנה במהרי"ל שם איתא שמאחר דתופס בידו הכוס באמרו לפיכך, יכסו את המצות שהיו מקצתם מגולות עד כאן [לומר בשעת ההגדה] ליענין עליהם הדברים, ולא יראו בושתם שמקדימין היין לפת.

ושמעת"י ממור"ר הגרא"י סולווייציק שליט"א לבאר לפי"ז דעת טושי"ע דהנה ברש"י (פסחים ל"ו). איתא, שעונין עליו דברים, שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו הגדה, ע"כ. נמצא דאף אמירת ההלל היא על המצה. וא"כ אין לכסות המצה אף בשעת אמירת ההלל, וממילא אין נוטלים הכוס שלא יראו המצות בושתם וכדלעיל.

וטעם הסוברים שנוטל הכוס מבואר בביאור הגר"א שהביא כמה מקורות מגמ' שאף הלל הוא בכלל "שירה" ושירה צריכה להיות על היין.

ולפי"ז בהלל שעל כוס רביעי אף אליבא דרש"י יש ליטול הכוס בידו דהא הלל שירה הוא, וטעמא ד"על המצה" ליכא שהרי כבר אכל המצה וקיים מצוותו. וכן היה המנהג אצל הגר"י זצ"ל. אבל רבים נוהגים שלא ליטול הכוס עד הברכה שאחר ההלל.

והביא שבתוספתא (פסחים פ"י), מעשה ברבן גמליאל וזקנים וכו' והיו עסוקין בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר "הגביהו מלפניהן ונועדו והלכו להן לבית המדרש", ע"כ. (ועיי' שבמנח"ב שדחוק).

והביאור הוא שכיוון שקרא הגבר ולא היה בזה דין סיפור יצי"מ ולא קיום דין של "בשעה שמצה מונחת לפניו", הגביהו המצה מלפניהם והלכו ושמעו ד"ר דמה להם ללמוד אצל המצה. ולמביע דעת קרות הגבר עדיין היה קיום של מצה ומרור מונחים לפניך, ואפי' אחר שכבר יצאו ידי חובת מצה, ודלא כשנ"ת.

אמנם בראב"יה (ח"ב, פסחים תקכ"ה) מבואר דהלכו לביהמדי"ר קודם קרות הגבר לומר ההלל בביהמדי"ר. ולפי"ז מבואר להיפך דבשעת אמירת גמר ההלל לא בעינן מצה לפניו.

והביא שבכלבו (סי' נ) ותלמיד אחד מרש"י ז"ל פירש מפני שחייבין אנו לספר ביציאת מצרים כל הלילה על כן צריך שטעם מצה יהיה בפיו, ע"כ. ועיין עוד במנהגות (לר' אשר מלונלי), וז"ל, משום שיהיה לו טעם מצה בפיו, וגיב מפני שחייבין אנו לספר ביציאת מצרים ולשבח הקל, ע"כ. וצ"ב. ולכאורא כוונתו דבטעם מצה מתקיים "המצה וכו' מונחים לפניך" ואפילו אחר הקיום. אבל הוא תמוה לומר כן.

ויש לפרש כוונת הכלבו והר"א דהסיפור יצי"מ מתייחס אל המצה שאכלו מתחילה, ועי"ז חשיב "עונים עליו" ההלל. וכיוון שכן תיקנו שיהא עדיין טעם מצה בפיו, כיון שעדיין עוסק בטעם שבתחילה. אבל לא שעל ידי הטעם חשיב "על המצה".

רבי אריה לייב ממיץ - השאגת אריה
[תנ"ה-תקמ"ה] מכתב ידו

ניסוד דין אכילת מצה בליל הסדר

בהגדה אמרינו - מצה זו שאנו אוכלים על שום מה וכו', וגראה לדקדק בהא דקאמר מצה זו משמע מדאוכלין מצה זו דווקא, משמע מצה הידועה. ועוד [יש לדקדק] על הבאת הפסוק ויאפו את הבצק וכו'.

ויש לתרץ, דהר"ן (בסוכה דף כז) מקשה לפי מה דאמרינו במס' [ברכות דף מט,ב] מחוייבין לאכול כזית פת, משום דכתיב ושמתם בהגן. והקשה לפ"ו למאי צריך קרא דבערב תאכלו מצות, (בסוכה דף כב, א) הא חמץ לא יכולין לאכול דכתיב לא תאכל עליו חמץ, וכזית פת מחוייב לאכול, ומה יאכל אם לא מצה. ותירץ דה"א דיוכל לאכול מצה עשירה. והיינו דווקא אליבא דר"ע דאית ליה בפסחים (דף לו, א) לחם עוני מה שנאכל באוניות, יצא מעשר שני שאינו נאכל באוניות אלא בשמחה דברי ר"ה, ר"ע אומר לחם עוני למעוטי מצה עשירה, ור"ה קאמר מי קרינו לחם עוני, לחם עוני קרינו.

נמצא מזה דלר"ה יוצא במצה עשירה, ולא יכולין לומר כתירוצי הר"ן, אך כמו דלר"ע אמרינו דבערב תאכלו מצות אתי למעוטי מצה עשירה, כמו כן לר"ה ממעטינו מבערב תאכלו מצות מצות מעשר שני וביכורים.

ואולי יכולין למימר דפלוגתא ר"ה ר"ע, תליא בפלוגתא דרב אחא בר יעקב ורבא בפסחים (דף קא, א) אמר רבא מצה בזמן הזה דאורייתא, אע"ג דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, אי אכא פסח אין אי ליכא פסח לא, מ"מ הדר אהדריה קרא דכתיב בערב תאכלו מצות, ורבא"י אמר מצה בזמן הזה דרבנן, ובערב תאכלו מצות מיבעי ליה לטמא ושהיה בדרך רחוקה, דס"ד הואיל בפסח לא אוכל, מצה ומרור נמי לא ניכול קמ"ל.

וה"ל דר"ה וודאי לא יוכל לטבור כראב"י דא"כ למאי צריך בערב תאכלו מצות אנטמא ושהיה בדרך רחוקה, דהא האי טמא צריך נמי לאכול כזית פת משום לחמי שמחה, וא"ל דאתי להורות דלא ליכול מעשר שני וביכורים, הא טמא בל"ז לא יוכל לאכול מעשר שני וביכורים, וא"ל דאתי להורות הקרא נמי שהיה בדרך רחוקה, דהא דרך רחוקה אמרינו בגמ' (פסחים צד, ב) דהיינו שלא יוכל להיות בירושלים בשעת אכילת הפסח, ופסח נאכל עד חצות, ולראב"י מדמינו להדדי, מצה נמי לא אוכלים אלא עד חצות. ומעשר שני וביכורים נאכלים לפני מן החומה, והוא לא יוכל להיות בירושלים, ופשיטא דלא יכול לאכול מעשר שני וכו', אלא וודאי דר"ה סבר כרבא דמצה בזמן הזה דאורייתא, ואתי קרא להורות שבזמן הזה אע"ג דמחוייב לאכול כזית פת, מ"מ דלא ליכול מעשר שני לא ידעינו אלא מיתורא דבערב תאכלו מצות, אבל ר"ע מצי סבר כראב"י, ואיצטריך קרא לטמא דלא ליכול מצה עשירה.

נמצא לפ"ו לר"ה מצה בזמן הזה דאורייתא מיתורא דבערב תאכלו מצות. אך י"ל דקרא אתי להורות אשיאור דאיתא בחולין [גב,ב] בעא ר"ז האומר הרי עלי לחמי תודה מן חמץ או מן המצה והביא שיאור מהו, [וה"ה דיש להסתפק] אם יצא משום מצה לילה ראשונה דלא מיקרי לא חמץ ולא מצה. נמצא לפ"ו יכולין למימר דר"ה נמי מצה בזמן הזה דרבנן, וקרא דבערב תאכלו מצות אתי דלא יצא בשיאור. אך מקרא מוכח דלא איכא דבר ממוצע דכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגות מצות כי לא חמץ, וקשה על ייתור הלשון פשיטא, אי מצות לא היה חמץ, אלא וודאי קרא אתי להורות דליכא מידי בינונית אלא או חמץ או מצה. נמצא דלא היו יכולין למימר בערב אתי למעוטי שיאור, מ"מ אי מצה היא היאך יכולין למעוטי, ואי חמץ הא לא צריך קרא למעוטי. אלא וודאי לר"ה איצטריך קרא למצה בזמן הזה.

והשתא א"ש דזהו מה דאמרינו מצה זו שאנו אוכלין, כלומר לא שיאור, א"כ שאנו אוכלים על שום מה, הא יכולין למימר מצה בזמן הזה דרבנן, וקרא אתי להורות דאין יוצא בשיאור, ועל זה תירץ דכתיב ויאפו את הבצק וגו' מצות, כי לא חמץ, וקשה פשיטא אי מצות לא חמץ, אלא צ"ל דליכא מידי ממוצע אלא או חמץ או מצה, ולמאי צריך בערב תאכלו מצות, אלא להורות דמצה בזמן הזה דאורייתא, ודוק היטב.

המצה שהביאה לידי השלום חמיוחל...

הרבי מאפטה, המכונה 'אוהב ישראל', היה זהיר באופן מיוחד מפני חשש של חמץ בפסח. בביתו ידעו, שאפילו כאשר התעורר חשש קל שבקלים בנושא זה, היה פוסק לחומרא.

במיוחד היה מקפיד על שלוש המצות שמהן היה אוכל בליל-הסדר. אף שגם יתר המצות שעלו על שולחנו בכל ימי החג כשרות היו למהדרין מן המהדרין, הרי על אותן שלוש מצות היתה הקפדתו חמורה בתכלית החומרה. הוא עצמו היה מתעסק באפייתן ולא נתן לאיש להתקרב אליהן. מיד בתום אפייתן היה אורזן באריזה כפולה ומשמרן כפינה מיוחדת, בחדר מיוחד שהותקן לקראת החג לאיסון מצות אלה וכל יתר המצות.

מדי שנה היו כמה מהחסידים הקרובים של הרבי מוזמנים לסעוד עימו על שולחן הסדר. עריכת הסדר נעשתה תמיד ברוב עם, ומוכן שההכנות לקראת הסדר היו רבות.

באותה שנה היה מספר האורחים המוזמנים רב במיוחד, וההכנות לחג היו בהתאם. הרבנית טרחה ועמלה סביב הצוות שעסק במלאכת הבישול, ובמקביל ניצחה ביד רמה גם על אלה שעסקו בשאר ההכנות: סיווד הקירות, מיורך הרהיטים, התקנת החצר, ועוד ועוד.

נהוג היה בעיר אפטה, שבימים הסמוכים לחג היו עוברים גבאי הצדקה מבית לבית ומלקטים מצרכים שונים לעניי העיר. בראש וראשונה, היו אוספים מצות, שכן לא זו בלבד שאכילתן היא חובה מן התורה, אלא שהן גם היקרות ביותר מתוך כל מצרכי הפסח. לא נמצא בית בכל העיירה שהגבאים התדפקו על דלתותיו ולא נענו ברצון וביד נדיבה. גם על ביתו של הרבי לא פסחו הגבאים, כמובן.

כשהגיעו לבית הרבי היו ידיה של הרבנית מלאות עבודה. היא הורתה לאחד השמשים לגשת לחדר המצות ולקחת מן המצות שלוש מצות עבור גבאי הצדקה. העבודה לפניה הייתה רבה והיא לא הלכה לבדוק אילו מצות מסר השמש לגבאים.

הגיע ערב החג והרבנית ניגשה לעריכת השולחן. והנה, שומו שמים - המצות המיוחדות של הרבי נעלמו. ליבה של הרבנית פג. במהירות שיתזרה את כל מה שאירע והבינה כי השמש, בתום לבו, בחז דווקא במצות המיוחדות של הרבי כדי לתיתם לגבאים!

לבה של הרבנית נפל בקירבה. דבר כזה טרם אירע בבית. מה תעשה עתה? כיצד תוכל לספר זאת לרבי? במחשבה מהירה התחילה להעלים את הדבר. אין כל אפשרות להשיב את הנעשה. מדוע אפוא להסב לרבי עוגמת נפש

מיותרת! נטלה הרבנית שלוש מצות אחרות והניחה אותן מול מקום מושבו של הרבי.

בעיר אפטה התכונן לקראת הפסח זוג צעיר. זה להם הפסח הראשון לערוך את החג בצוותא. בערב החג, משנכנס הבעל למטבח, מצא את רעייתו עוסקת בהכנת קניידלאך מקמח מצה. אחדים מהקניידלאך כבר התבשלו בתוך סיר המרק.

הבעל, שהיה ירא שמים ונוהר כל ימיו ממצה שרויה, נרעש ממראה עיניו והרים קול זעקה: "שרויה בפסח!": הרעייה הצעירה הגנה על עצמה בטענה כי אימה וסבתה אף הן אכלו 'שרויה' בפסח. הבעל התכעס וצעק שלא העלה על דעתו שצריך להבהיר דבר פשוט כל-כך, שבפסח אין אוכלים 'שרויה'.

אולם האשה עמדה על שלה והצהירה כי לא תשנה ממנהג אימותיה. גם הבעל לא אבה לוותר. הרוחות בבית התלהטו. בהגיע ליל הסדר היתה האווירה בבית הזוג הצעיר עגומה למדי. הבעל לא אכל מתבשיליה של רעייתו, והביט בלב מתפלץ בקניידלאך העולים על השולחן.

ואילו בביתו של הרבי מאפטה, היתה אווירת ליל הסדר עילאית ומרוממת. הרבנית שמחה על התבונה שהדריכה אותה לא לספר לבעלה על עניין המצות. קודם לכן, כשהגיע זמן אכילת המצה, החסיר לבה פעימה, אך זינ נרגעה. התנהגותו של בעלה לא חרגה מהרגיל. הוא נטל בידיו את המצות, ביוך עליהן ככוונה רבה כהרגלו, כאילו לא אירע דבר. ליל הסדר עבר בשמחה ובהתרוממות רוח.

ימים אחדים לאחר הפסח הופיע אותו זוג צעיר בביתו של הרבי. הם סיפרו על המריבות שנתגלעו ביניהם בפסח האחרון וביקשו את עצתו. הרבי ביקש לשמוע מה אירע, והשניים סיפרו לו על המריבה הגדולה שפרצה ביניהם בנושא המצה השרויה.

הרבי הרחר קלות ולפתע פנה אל שמשו וביקשו לקרוא לרבנית, הרבנית נכנסה פנימה תמהה במקצת. "ספרי להם בבקשה אילו מצות אכלתי השנה בליל הסדר", פנה אליה הרבי.

לשונה של הרבנית דבקה לחיקה. לבה הלם בקרבה: האמנם ידע בעלה? האם רוח הקודש פעימה בו? בלית ברירה נאלצה הרבנית לחשוף את סיפורן האמיתי של המצות.

פנה הצדיק מאפטה אל הבעל הצעיר ואמר: "רואה אתה, אני, שהקפדתי על הידור המצות בליל הסדר ידועה לכול, אכלתי השנה מצות רגילות פשוטות, ככל האדם, ולא פציתי פה. ידעתי גם ידעתי, אך החרשתי כדי לא להפר את שלום הבית. ראוי היה גם לך, שלמרות הקפדתך לא לאכול 'שרויה' בפסח, תמצא את הדרך לשכנע את רעייתך, בנועם ובסבלנות, ללכת בדרךך ולא להפר את שלום ביתך בחג הפסח. מיהרו שני בני הזוג להתפייס ופנו לביתם לשמוח ביתר ימי החג.

בביאור דברי תוס' לתמוז'ם במצת דמאי

איתא פסחים לה: יוצא ידי חובת מצה בדמאי, ופריך הש"ס והא לא הזי ליה [ערש"י ב' פנים], ומשני כיון דאי בעי מפקר לנכסיה הוי עני ואוכל דמאי השתא נמי הזי ליה, ובתוס' ד"ה יוצאין] כתבו ח"ל, מסופק ר"י אי בעי למימר יוצא דוקא דיעבר, כדאמרין הואיל ומפקיר לנכסיה הזי ליה מכל מקום צדיין לא מפקיר להו, אי נמי יוצאים אף לכתחלה, הואיל ושירי לעניים, ואכילת מצה נמי נקרא אכילת עניות, עכ"ל.

ובפשוטו אין שום מובן דברי התוס' שצידדו להתיר לכתחלה לאכול מצת דמאי לפי דמצה הוי אכילת עניות, וכי היתר דמאי לעניים תליא בדבר שהוא אכילת עניות, הלא בפשוטו היתר דמאי נמסרה לעניים, וא"כ למה היא מותרת לעשירים לאכול מצת דמאי בליל הסדר, ויעיין בגו"ב מהדר"ת אור"ח סי' קל"ה שכתב דלשון המשנה דירצאין משמע דיוצא לכתחילה, וכפי שצידדו בתוס', וערש"ש בדעת רש"י שם, וצ"ע ג.

הנהגה בזה, ובהקדם כמה הנחות מהורדות, הנה דעת הרע"ב בדמאי פ"ג שם דכל מה שהתירו חכמים לעניים לאכול דמאי, הוא רק באם אכל את הפירות בבית הבעל הבית שנתן לו את הדמאי, אך אם העני לקח את הפירות עימו לביתו, אסור לו לעני לאכול מן הדמאי עד שיעשר, וכבר נהגו עליו האחרונים מסוגיות ערוכות ככולא לתמורא דמבוואר להדיא דהותר לו לעני לאכול דמאי אף בביתו.

ובתוס' יו"ט שם דמאי כונת דכונת הרע"ב עפ"י המבואר בדברי הר"מ בפיה"מ, דכל מה שהתירו חכמים לעני לאכול דמאי, הוא רק אם ניתן לו מתנה מועטת, אך אם נתן לו הבעה"ב מתנה מרובה אסור לו לאכול עד שיעשר, נמצא שהעיקר תלוי בכמות הפירות, והוה כונת הרע"ב, דאם העני קיבל מעט פירות כדרך שרגילין לאכול בבית בעה"ב מותר לעני לאכול דמאי, ואף אם הביא את הפירות לביתו.

אשר מבואר מזה דיסוד מה שהתירו חכמים לעני לאכול דמאי אי"ז היתר מסוים שהתירו לעני את האיסור של אכילת דמאי, אלא יסוד ההיתר הוא בגוף האכילה, דכל אכילת עניות הותרה בדמאי, ובהוה חידוש הר"מ דאימתי יחשב אכילת עניות הוא רק אם נתן לו הבעה"ב קצת פירות ואכלן, אך אם יש לו הרבה פירות, בזה גוף האכילה הוי אכילת עשירות, ומעולם לא התירו חכמים אכילת עשירות בדמאי.

והנה דעת המהר"ל [בגבורות השם פ' מ"ח] דמי שאין לו מצה שנילושה במים בלבד יאכל מצה שנילושה במי פירות, וביאר באלוהי רבא סי' תע"א סק"ח ובפמ"א בא"ח סק"ה דב' מצות התלויות ישנן בליל הפסח, הדיא מצות בערב האכלו מצות, ושנית מצות לחם עוני, ולכן מי שאינו יכול לקיים מצות לחם עוני יקיים מצות בערב האכלו מצות, כי אף מצה עשירה שם מצה עליה [כמו כל מנחה שהיא מצה עשירה והוי מצה].

וכבר נתבאר במקורא דמתבאר בדבריו דדין לחם עוני אינו תנאי בשם מצה, אלא דין לקיום נוסף, ויסוד הדברים מבואר כן בחי' מין ר"ז הלוי פ"ו חו"מ ה"ה, וכתבתי שם עוד עפ"י, דבדין לחם עוני תרתי איתגיהו בה, דמלכך מה דחילי ביה בגופו חלות שם לחם לעצמו, [כשם שהמין שם לחם לעצמו ושם מצה שם לחם לעצמו], ושנית שהוא דין במעשה האכילה שנתא מעשה אכילת של אכילת עניות.

ונתבאר שם בבבאור שיטת הר"מ והמאמר [פסחים לז] דהעושר שמור לרעתו של המצה אף לאחר אפיה, כי אפשר לעשותה מצה עשירה אף לאחר אפיה, ונתבאר שם דכלפי חלות שם לחם שנשלם בשעת אפיה, זה נשאר לעולם בתורת לחם עוני, ואך דאם עירב בה שמן או תבלינים באופן שהוא מתאחד עם המצה כאחד, בזה חשבו מעשה אכילת עשירות, ואף דגוף הלחם הוי לחם עוני מ"מ לא יצא הואיל ואין כאן באכילתו זכרון לחם עוני.

והנה במדרכי פסחים בסדר של פסח הביא דעת הבה"ג דאין עורמין בפסח אלא ב' מצות, ונמצא דאין ב' לחם משנה שלמות, דהלא פורסין את הלחם כביצן, ואתי דין לחם עוני ודוחה דין לחם משנה, וצ"ע דעת הט"ז סי' תרע"ח דדין לחם משנה דין תורה, ואילו דין פרוסת הלחם אינו שום קיום דין בגוף הלחם עצמו שכבר נשלם בו שם הלחם, ואינו היחזק אלא זכר לעניות, וע"כ דאף דין פרוסה הוא דין תורה, וצ"ב.

אשר למש"נ מבואר מאד עיקר דינא דמצה פרוסה, דאף שבהפצא של הלחם אין שום נפקותא אם היא פרוסה אם לאו, דכל דין לחם עוני נשלם בשעת אפיה, מ"מ ע"י שפרס את הלחם משוי ליה להאכילה כאכילת עניות, וראיתי כן במש"ב דבר ח"א סי' ל"ב דדין זה שנתא מצה בפרוסה הוא דין תורה, והוא מבואר מאד כמש"נ בדקדק זכרון לחם עוני נתחדש גם דין שנתא אכילת עניות, ובידן זה צריך שנתא פרוסה.

הלא מצתה ניהא מאד דברי התוס' בפסחים לה: שצידדו דמותר לכתחילה לאכול מצת דמאי, באשר דאכילת מצה הוי אכילת עניות, והוא דלמש"נ נתבאר דיסוד היתר דמאי לעניים אי"ז היתר מסוים לעני אלא היתר במעשה אכילת עניות, וא"כ כיון דמצות אכילת מצה היא שנתא אכילת עניות כמש"נ, דמלכך מה שצריך שיהא לחם עוני, דין הוא במעשה אכילתה, א"כ שפיר י"ל דמותר לכתחילה לאכול מצת דמאי.

"האב לא ינחיל שקר לבנו"

מצוות רבות מקיים עם ישראל בליל הסדר. אכילת מצה ומרור, שתיית ארבע כוסות, אמירת ההלל ועוד מצוות אחרות. אך המצווה היותר מרכזית עליה נסב כל ליל הסדר הינה מצות סיפור יציאת מצרים.

מפורסמת השאלה שהובאה במנחת חינוך ובנתיבות במה נשתנתה מצוות זכירת יציאת מצרים שנצטוונו עליה בליל הג' הפסח ממצוות זכירת יציאת מצרים שנצטוונו עליה בכל ימות השנה? ובספר עמק ברכה הביא בשם הגר"ח כי אחד החילוקים ביניהם הוא שבליל הסדר המצווה היא להזכיר את יציאת מצרים בדרך של שאלה ותשובה. וכלשון שו"ע הרב 'אמירת ההגדה מצוותה לאומרה דרך תשובה על שאלות ששאלוהו שנאמר 'כי ישאלך בנך וגו' ואמרת לבנך עבדים היינו וגו'.

וכך כתב גם במשנה ברורה שעניין טיבול היקך במשקה הוא מתקנת חכמים, כדי להתמיה את התינוקות שיראו שינוי שאוכלים היוקות בטיבול. שאין דרך לאכול קודם הסעודה בכל ימות השנה וישאלו על שינוי זה. שאמירת ההגדה ממצוותה לאומרה דרך תשובה על שאלות ששאלוהו.

אף על פי שהעניין הזה, שסיפור יציאת מצרים בליל הסדר צריך שיהיה בדרך של שאלה ותשובה דווקא, נלמד מהפסוק 'כי ישאלך בנך'. הרי הגמ' בפסחים אומרת: 'חכם בנו, שואלו. ואם אינו חכם אשתו שואלוהו ואם הוא שואל לעצמו ואפילו שני תלמידי חכמים שיועדין בהלכות הפסח שואלו זה לזה'. למדנו כאן שסיפור יציאת מצרים בדרך שאלה ותשובה אינו חייב להיות דווקא כאשר מצוות הסיפור מתקיימת בין האב לבן. אלא זה דין כללי באמירת ההגדה, במצוות סיפור יציאת מצרים, שצריכה להיות בדרך של תשובה על שאלות שנשאל בין מבוגר בין מאשתו ובין מכל אדם אחר או אפילו מעצמו.

בספר מעגלי צדק כתב שהשאלות עצמן אינן חלק ממצוות סיפור יציאת מצרים ואינן חלק מאמירת ההגדה. שהרי אילו הייתה חובת אמירת ההגדה גם על השאלות עצמן, לא היה יכול האב לצאת ידי אמירתן על ידי שאלת הבן הקטן. והדין הוא שאחרי שהבן שאל מה נשתנה, אינו חוזר האב לומר מה נשתנה. בהכרח צריכים לומר שהשאלות אינן חלק ממעשה אמירת ההגדה אלא זה דין מדיני אמירת ההגדה שתהיה אמירת הגדה אמירה שהיא תשובה לשאלות שנשאל. ולכן גם כשהוא לבדו נחשבת אמירתו כתשובה לשאלות ששאל בעצמו. אמנם יש סדר ודין קדימה במי ששואל את השאלות. הראשון שצריך לשאול הוא הבן. ורק אם אין בן או אין הבן חכם לשאול אז אשתו שואלתו ואם אין לו אשה שואלים זה את זה.

מפני שבמצוות אמירת ההגדה ישנן שני מצוות. מצווה אחת לספר בניסים ובנפלאות שאירעו לאבותינו במצרים. ומצווה זו היא גם כשיושב האדם לבדו. ועוד נאמרה מצווה מיוחדת נוספת להודיע דבר זה של סיפור יציאת מצרים לבנים. וכך כתב הרמב"ם: 'מצוות עשה של תורה לספר בניסים ובנפלאות שנעשו לאבותינו

במצרים'. ובהלכה שאחר כן כתב 'מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו שנאמר 'הגדת לבנך' לפי דעתו של בן אביו מלמדו'. מצווה אף כן חלוקות שתי מצוות אלו זו מזו. מצוות הסיפור של הניסים והנפלאות היא מצווה לעצמו בלבד להזכיר ולספר בניסי יציאת מצרים. ואפילו אם הוא יודע היטב את כל פרטי העניין ולא מתחדש לו דבר על ידי מעשה הסיפור חייב הוא לספר. מפני שזה הוא גוף המצווה להזכיר בפני יציאת מצרים. מה שאין כן המצווה השנייה של 'להודיע לבנים' עניינה ותכליתה הוא הוא שהבנים יידעו על סיפור יציאת מצרים. ומשום כך מוטל על האב לעשות פעולות מיוחדות לעורר את הבן לשאול. כמו שמביאה הגמ' 'אמרו עליו על רבי עקיבא שהיה מחלק קליות ואוגזים לתינוקות בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו'.

במילא, כותב המעגלי צדק, שונה הוא הטעם במה שאמירת ההגדה צריכה להיות בדרך שאלה ותשובה, בכל אחת משתי מצוות אלו. במצווה הראשונה כשהוא מזכיר לעצמו סיפור יציאת מצרים, כאן יש דין דיני המצווה שיהיה בתשובה לשאלה שנשאל. מה שאין כן במצווה השנייה של 'להודיע לבנים', כאן עניין השאלה הוא יתור מהותי. כאן צריך שהבן ישמע את הסיפור אחרי שהוא עצמו שאל מה נשתנה. כמו שכתב בספר דרך פיקודיך 'שביות נקבע העניין בנפש הבן כאשר הסיפור בא לו על ידי מבוקשו'.

עניין זה של 'קביעת העניין בנפש הבן' היא יסוד מצוות 'הגדת לבנך'. מפני שעצם העובדה כי במהלך אלפי שנים ברציפות, בכל דור ודור, מעביר כל אב לבנו את סיפור יציאת מצרים, היא ההוכחה על אמיתות התורה הקדושה. כמו שכתב הרמב"ן בסוף פרשת בא. 'ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות או מופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר יצווה אותנו שנעשה תמיד זיכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון'.

'הגדת לביןך ביום ההוא'. בכל בית יהודי בעולם כולו, במשך אלפי שנים מאז יציאת מצרים ועד היום הזה, מתכנסים יחד כל בני המשפחה בליל יום טוב הראשון של חג הפסח סביב שולחן ליל הסדר קוראים את ההגדה ומספרים ביציאת מצרים.

הילדים והילדות, הבנים והבנות הם אלו הנמצאים במרכזו של ליל הסדר הם השואלים את 'מה נשתנה הלילה הזה' את ארבע הקושיות עליהן עונה להם אבי המשפחה ב'עבדים היינו לפרעה במצרים' בסיפור יציאת מצרים.

כך בפרשת הדורות הועברה ומועברת האמונה בבוא עולם מאב לבנו. שהרי "אב לא ינחיל שקר לבנו" ואם אני שמעתי מאבא שלי והוא שמע מאבא שלו הרי לא יתכן שאין זאת אמת.

מצוות סיפור יציאת מצרים 'הגדת לבנך' כמו שאר כל המצוות הנשנות 'זכר ליציאת מצרים' כולן הם עבוננו יסוד האמונה. כלשון הרמב"ן 'להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלוקים'.